

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA

„A NYELVJÁRÁS MEGBÉLYEGZÉSE AZ ANYANYELV MEGBÉLYEGZÉSÉT JELENTI”

BESZÉLGETÉS
PRESINSZKY KÁROLLYAL

A nyelvi identitás és az anyanyelvhez fűződő viszony kérdései kisebbségi helyzetben különösen érzékeny témákat vetnek fel. A szlovákiai magyarság körében máig kiemelt jelentőséggel bír a nyelvi standard és „tisztá nyelv” víziójának idealizálása. A nyelvészeti kutatások azonban az egyes nyelvváltozatok egyenértékűségére, valamint az anyanyelvjárás értékmegőrző funkciójára hívják fel a figyelmet. Presinszky Károly, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának nyelvésze többek között nyelvjáráskutatással, valamint a nyelvhez, nyelvhasználathoz fűződő attitűdök vizsgálatával foglalkozik. Beszélgetésünk során a szlovákiai magyar nyelvhasználat, a nyelvhez való viszony, a nyelvművelés feladatainak kérdéseit jártuk körül.

■ **A magyar szakot hallgató tanárjelöltek körében ismert fogalomnak számít az anyanyelvjárás, a regionális nyelvhasználat vagy a nyelvváltozat kifejezés. Hogyan lehet ezeket a kifejezéseket – és persze jelentésüket – a széles közönség elé tárni? Milyen**

szerepe lehet ebben a nyelvtanoktatásnak?

■ Anyanyelvünket nem az iskolában, hanem otthon, szüleinktől, családi környezetünkben sajátítjuk el. A nyelvnek ezt a változatát nevezzük anyanyelvjárásnak. Hogy milyen ez a nyelvváltozat, azt természetesen nagyban befolyásolja a környezet, de igazából mindegy, hogy az a környezet falusi vagy városi, művelt vagy műveletlen, ugyanis az anyanyelvjárás mindnyájunk számára ugyanazt jelenti: azt a nyelvi kódot, melyet elsődleges nyelvváltozatként, spontán módon sajátítottunk el és használunk. Az elsődleges nyelvváltozat leginkább az a nyelvjárás, melyet az adott régióban, szülőfalunkban vagy szülővárosunkban beszélnek. Nekünk, szlovákiai magyaroknak ezt a változatot a tájnyelvi sajátosságokon kívül a kisebbségi helyzetből fakadó magyar–szlovák kontaktusjelenségek is jellemzik. A természetes módon elsajátított és használt anyanyelvjárásunkkal szemben az oktatási intézményekben hamar szembesülünk a standard (köznyelvi) nyelvváltozattal is,

ugyanis az anyanyelvi oktatás fő célja a köznyelv elsajátítása. Nagyon fontos, hogy az iskolában megtanuljuk a standard nyelvváltozat sajátosságait, ugyanakkor az is nagyon fontos lenne, hogy ezt a már meglévő anyanyelvjárás ismereteinkre építve tanuljuk meg. A magyar nyelvi kultúrában azonban csak a köznyelvnek van tekintélye. Az iskolában a standard nyelvi ismeretek bővülésével az anyanyelvjárás ismereteink leépülnek. Az oktatás alig beszél róla, a tankönyv, a tanterv és a nyelvtanórák is főképp a nyelvi rendszer elvont leírásával foglalkoznak, ezért a beszélők természetes anyanyelvjárás nyelvérzéke és nyelvi tudata elbizonytalanodik. Az ilyen felcserélő anyanyelvi nevelés helyett a hozzáadó anyanyelvi nevelés lenne a megoldás, melynek lényege, hogy mindkét nyelvváltozatot nagyra becsüljük, hangsúlyozzuk mindkettő értékét és megtanuljuk a köztük lévő funkcionális különbségeket. Ehhez szükségesek a dialektológiai ismeretek a pedagógusképzés során, hogy a leendő tanárok egy adott nyelvjárás környezetben felismerjék és

azonosítsák tanítványaik nyelvhasználatában a különböző nyelvjárási jelenségeket, hogy a nyelvjárással szemben pozitív attitűdjük alakuljon ki, és tanítványaikban is ezt a viszonyulást alakíthassák ki. Szükségesek lennének még ehhez a közoktatásban is olyan nyelvtanókönyvek, illetőleg egyéb módszertani segédeszközök, melyek a hozzáadott anyanyelvi nevelés szemléletén alapszanak.

■ **Az egyetlen a nyelvészkurzusok között nyelvművelésre is található. Mit értünk mai értelemben nyelvművelés alatt?**

■ A nyelvészetet sokan az anyanyelv-ápolással, a nyelvműveléssel azonosítják. Az a mítosz is nagy támogatottságnak örvend, hogy a nyelvész feladata a nyelv védelme, ápolása, sőt a nyelvésznek hatalma van a nyelv fölött, ugyanis képes befolyásolni a nyelv fejlődését. A nyelvtudomány és a nyelvművelés közötti különbség a szemléletmódban van. A nyelvészet feladata a nyelvi tények leírása, a köztük levő összefüggések feltárása. A nyelvművelés ezzel szemben előíró jellegű, különbséget tesz a szerinte helyesnek tartott, javasolt nyelvi alakok és a szerinte helytelen formák között. Ez két különböző megközelítés, keverni őket nem tanácsos. A nyelvművelést a szociolingvisztika oldaláról számos kritika éri. A hagyományos nyelvművelő tevékenységet a nyelvi megbélyegzés, diszkrimináció, lingvicizmus intézményesítésének is nevezik, mivel a köznyelvi változatokat előnyben részesítő szemléletével a nyelvművelés értékrendi különbségeket teremt és tart fenn az egyes nyelvváltozatok között. A szociolingvisztika felfogása szerint azonban minden nyelvváltozat azonos értékű, hiszen megfelel az őt életető közösség kommunikációs elvárásainak. A nyelvtudománynak az a része, ahol a nyelvművelésnek helye van, az a nyelvi tervezés, melynek egyik területe a korpusztervezés, a köznyelvi norma változásainak, a nyelvhasználat módosulásainak nyomán követése. Ehhez azonban a döntéseket, ajánlásokat és tanácsokat szociolingvisztikailag megalapozott nyelvhasználati helyzetkép alapján szükséges meghozni. A nyelvművelés saját definíciója alapján nyelvi ismeretterjesztés is egyben. A nyelvészeti témájú tudományos ismeretterjesztő tevékenység nagyon fontos, hiszen a nyelvről, nyelvhasználatról való

ismeretek hozzájárulnak a nyelv működésének jobb megértéséhez, a nyelvi tévhitek eloszlatásához.

■ **Milyen elvárásokkal érkeznek a hallgatók a nyelvművelés kurzusra – milyen funkciókat tulajdonítanak a nyelvművelésnek?**

■ A nyelvművelés kurzuson igyekszem a hallgatók segítségével a nyelvvel és a nyelvhasználattal kapcsolatos tévhiteket, nyelvi mítoszokat alaposan körüljárni, ugyanis sokan közülük, ahogy a nyelvhasználók többsége, nem kérdőjelezi meg a nyelvi mítoszokban megfogalmazott állítást, hanem elfogadják, igaznak hiszik és terjesztik. A nyelvi mítoszok terjedésében, terjesztésében sajátos szerepe van az iskolának, illetőleg a magyartanároknak, valamint azoknak az egyetemi hallgatóknak, akik magyartanári pályára készülnek, hiszen a felnövekvő generáció nyelvszemléletét leginkább ők alakítják majd. Ha a magyartanár nyelvi mítoszokat ad át tanítványainak, akkor tudományos szempontból pontatlan információkat terjeszt, és rossz irányba befolyásolhatja a felnövekvő nemzedék nyelvszemléletét. Fontos, hogy a magyartanárok tisztában legyenek a nyelvi mítoszok jelentőségével, tudományosan cáfolni tudják, és ne terjesszék azokat. A magyar szakos tanárjelöltek körében végzett kérdőíves felméréseim során kiderül, hogy legtöbbször a helyesség mítoszákat támogatják. Szerintük a „nyelvi helyes” egyet jelent a köznyelvi változattal. A helyesség fogalmához ritkán társítják az érthetőséget, a kommunikációs szándéknak megfelelően formált közléseket, a közléshelyzethez való igazodást, vagyis a helyesség fogalmának viszonylagosságát tükröző szemléletet. A hallgatóknak bevallom, hogy magánemberként én is furcsállok néhány nyelvi példát, de az igazság az, hogy mindennek oka van, a látszólag „helytelen” formák nagyon sokat elárulnak használójuk társadalmi háttéréről, szándékairól, viszonyulásairól. A „helytelen” alakok használata ugyanis nem önkényesen, hanem szabályok szerint történik.

■ **A nyelvművelés egyik kérdéskörét a különböző nyelvváltozatok egyenrangúsága képezi. Milyen kép él a szlovákiai magyar közvéleményben erről?**

■ A standard nyelvváltozattal rendelkező nyelvekre általánosságban

elmondható, hogy nyelvváltozataik közül presztízse, tekintélye a köznyelvnek van, mert a nyelvhasználók számára az jelenti az igényes, művelt, követendő nyelvhasználatot, az jelképezi a társadalmi előbbre jutás lehetőségét. A nyelvjárással kapcsolódó negatív attitűd azokra az országokra jellemző elsősorban, amelyek nyelvi erősen központosítottak. A magyar nyelvi kultúra is ilyen. Több vizsgálat bizonyítja, hogy kisebbségi beszélőközösségekben az anyanyelv jövője mulhat a nyelvhasználók nyelvi/nyelvjárási attitűdjén, hiszen sok esetben a nyelvjárási az egyetlen biztosan birtokolt anyanyelvi változat. Ilyen körülmények között a nyelvjárási megbélyegzése az anyanyelv megbélyegzését jelenti, amelynek előbb vagy utóbb – az anyanyelvmegtartás szempontjából – egyértelműen negatív következményei lesznek. A szlovákiai magyarok körében a nyelvjárási attitűdvizsgálatok tapasztalatai szerint gyakori a kétnyelvű nyelvhasználatot jellemző sajátosságok negatív megítélése, megbélyegzése. Általában a magyarországi magyar nyelvhasználatot szebbnek tartják a szlovákiaiánál, viszont a helyi nyelvjárási rejtett presztízse is felbukkan. A szlovákiai magyar attitűdvizsgálatokban részt vevő pedagógusok nyelvjárással való viszonyulása racionális. Fontos, megőrzendő értéknek tartják a nyelvjárásiakat. Ugyanakkor a többségük egyetért azzal, hogy az iskolában a köznyelv használata az elvárt, a nyelvjárási jelenségek használata pedig javítandó.

■ **Több éven át szlovák anyanyelvi hallgatók számára tanítottál idegen nyelvként magyart. Milyen kihívásokkal kellett megküzdened, milyen tapasztalatokkal gazdagodtál? Hogyan viszonyultak a szlovák anyanyelvi hallgatók a magyar nyelv tanulásához, illetve magához a nyelvhez?**

■ Többféle csoportban tanítottam idegen nyelvként a magyart. Legelőször öt-hat éve a székelyországi esteti egyetemén, 2015 szeptemberétől karunk regionális idegenforgalmi szakos hallgatóinak, tavalytól pedig a nyitrai papi szemináriumban. Mindegyik csoport nagyon más, nagyon sajátos volt. A nyelvtanításhoz olyan módszereket választottam, melyek a kommunikációs készségek fejlesztésére szolgáltak. Az első órákon minden csoportban szlo-

vák nyelvű kérdőív segítségével igyekeztem kideríteni a hallgatók véleményét a nyelvekről, a nyelvi mítoszokról és legfőképp a magyar nyelvről. A nyelvoktatás elkezdéséhez elengedhetetlennek tartottam kideríteni, hogy miért választották a magyar nyelvet, tudnak-e valamit magyarul, élnek-e bennük mítoszok és tévhitek a magyar nyelvvel kapcsolatban. A legtöbben azért választották a kurzust, mert hasznos nyelvnek tartják a magyart. Egy-egy hallgatónak tetszik a magyar nyelv, mivel szerintük különleges, és néhányan azért választják, mert szeretnék bővíteni ismereteiket a nyelvekről. Azt is szerettem volna tudni, hogy a nyelvtanfolyam résztvevői mit gondolnak a magyar nyelvről. A kapott válaszok javarészt negatív attitűdről tanúskodnak. Sok hallgató szerint a magyar nyelv bonyolult, összetett, nem hasonlít semmihez, nehéz megtanulni. A pozitív és semleges vélemények csak együttvéve közelítették meg a negatívak számát. Néhány hallgatónak viszont tetszik a magyar nyelv dallamossága, különlegessége, sajátos kifejezései és hangjai. Akadtak olyanok is, akik szerint Magyarországon kívül máshol nem használhatják a magyar nyelvet. E válaszok is tükrözik, hogy a megkérdezettek nyelvi tévhiteket, pontatlan információkat támogatnak. Külön kérdésben vizsgáltam az egyik legismertebb mítosz támogatottságát, hogy „a magyar nyelv különleges és rendkívül nehéz nyelv”. A nyelvtanulók 90%-a már hallotta ezt az állítást, többen egyet is értenek vele. Szerintük ez azért van, mert a magyar nyelv „bonyolult nyelv, furcsa a hangzása és érthetetlen szavakat tartalmaz”. Akik hallották, de nem értenek ezzel egyet, azok szerint

minden nyelv egyformán nehéz, illetve szerintük minden nyelvben vannak nehezebb szavak. A vizsgálat és maga a tanfolyam tanulságos eredményekkel szolgált. A nyelvtanulók körében a kapott adatok alapján élnek negatív vélemények is, mivel eddig nem volt kapcsolatuk a magyar nyelvvel, és tévhitek, mítoszok alapján ítékeztek róla. A nyelvtanfolyamok vége felé azonban azt tapasztalom, hogy a résztvevők véleménye a magyar nyelvről egyre pozitívabb.

■ **2017-ben látott napvilágot az általad szerkesztett Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyv. Meséj erről a kiadványról!**

■ A nyitrai egyetemen végzett dialektológiai kutatások egyik fontos területe a csallóközi magyar nyelvjárások vizsgálata. A kutatás 2010-ben indult a hallgatók segítségével. A cél egy teljes kutatópont-hálózaton elvégzendő szinkron nyelvjárás gyűjtés, melynek rögzítése és feldolgozása az ELTE két kutatója, Vékás Domokos és Vargha Fruzsina Sára által kifejlesztett Bihalbocs szoftverrel történik. A folyamatban lévő kutatás eddigi eredményei közül az egyik leglátványosabb a Szlovákiai magyar nyelvjárás hangoskönyv. A csallóközi gyűjtés során minden adatközlővel tíz-tizenöt perces nyelvjárás szöveget is rögzítettünk. Célunk az volt, hogy megfigyeljük a folyamatos nyelvhasználatot olyan beszédhelyzetben, mely nem kényszeríti az adatközlőt beszédmódja gyökeres megváltoztatására, hiszen szabadon beszélhet kedvenc témájáról. Az adatközlők leggyakrabban a gyermekkorukról, a családjukról, a munkájukról, a népszokásokról vagy a kedvteléseikről beszéltek.

Az így kapott beszélt nyelvi szövegek közlésének egyik korszerű módszere a hangoskönyv, mely nemcsak a nyelvjárás sajátosságok megbízható adatait tartalmazza, hanem a szövegek tematikai sokszínűségével ízelít ad az adott tájegység néprajzi sajátosságaiból is. A hangoskönyv olyan informatikai eljárással készül, amelynek segítségével a hangfelvétel és annak fonetikus lejegyzése egyszerre jelenik meg, tehát valójában egy multimedialis nyelvjárás szöveggyűjtemény. Az egyes szövegek egészben, illetőleg részletekben is meghallgathatók. Ezzel a technikával a kiválasztott nyelvjárás jelenségeket tartalmazó szövegrészletek többször is visszajátszhatók. A megjelenő szövegek kinyomtatására és szerkesztésére (szöveges dokumentumba való beillesztésére) is lehetőség van. Jelenleg a hangoskönyv első része készült el, melyben a következő helyi nyelvjárásokból található szövegek: Bős, Csallóközkürt, Izsap, Kulcsod, Nagybodak, Nyárasd, Vágfüzes, Vársárút, Zsigárd. A hangoskönyv internetes változata megtalálható a nyitrai egyetem honlapján (<http://www.umjl.fss.ukf.sk/szmnnyhk/>), és könnyen elérhető a dialektológiai kutatás, valamint a nyelvjárások korszerű oktatása számára. A tervek között szerepel a hangoskönyv folytatása: a második részben a palóc, a harmadik részben pedig az északkeleti nyelvjárás régió sajátosságait tükröző szövegek közlésével. További fontos terv még a hangoskönyv anyanyelv-pedagógiai hasznosíthatóságának kidolgozása is, melynek néhány ötletéről hamarosan olvashatunk a Katedrában.

■ **Köszönöm a beszélgetést!**